

เรื่องเล่า “หมอลำ” วัฒนธรรมในยุค Gen Z: ตอนที่ 1

“หมอลำ” เป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนคุ้นหูคุ้นตากันเป็นอย่างดี ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องหมอลำจำนวนมาก ทำให้เห็นความหมายและการเปลี่ยนแปลงของหมอลำ ทว่าในปัจจุบันวัฒนธรรมหมอลำมีมิติที่น่าสนใจหลากหลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประเด็นการมองหมอลำผ่านทัศนคติของคนรุ่นใหม่ อย่าง Gen Z กลุ่มคนที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2540-2555 และเติบโตมาในยุคดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตเข้าถึงง่าย ด้วยความที่หมอลำเป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับสังคมไทยถิ่นอีสานมายาวนาน ผู้เขียนจึงต้องการสื่อสารและสะท้อนหมอลำผ่านมุมมองของเด็ก Gen Z ด้วยวิธีคิดเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพร้อมการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ควบคู่กันไป

บทความเรื่องเล่า “หมอลำ” วัฒนธรรมในยุค Gen Z แบ่งออกเป็น 2 ตอน โดยตอนที่ 1 มุ่งเน้นการอธิบายพลวัตและพัฒนาการของหมอลำ เพื่อให้เห็นความพลิกผัน การปรับเปลี่ยน และการประยุกต์ในแต่ละช่วงเวลา อัตลักษณ์ถูกกดทับจนกลายเป็นอื่นในสังคมไทย ตลอดจนการยืนยันตัวตนของหมอลำในโลกยุคใหม่ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์เดิมและดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน

พลวัตของหมอลำ

ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน หมอลำมีการปรับเปลี่ยนไปหลายยุคสมัย โดย ศิวพร พงทอง และคณะ (2565) กล่าวว่า ในยุคเริ่มแรก พ.ศ. 2500 มีหมอลำดั้งเดิม หรือ “ลำพื้น” คือการแสดงที่มีหมอลำเพียงคนเดียวแสดงครบทุกบทบาท และเนื้อหาลำจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตพื้นบ้านทั่วไป จนกระทั่งได้รับความนิยมน้อยลงเนื่องจากมีสื่อวิทยุและโทรทัศน์เข้ามา จึงทำให้หมอลำมีการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ยุคที่สอง พ.ศ. 2500-2515 คือ “หมอลำกลอน” หรือที่เรียกว่า “หมอลำหมู” เป็นยุคที่หมอลำปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงโดยเพิ่มจำนวนสมาชิกในวงและรับเอาวัฒนธรรมการแสดงลิเกของภาคกลางเข้ามาผสมผสาน ทำให้หมอลำเกิดสีสันดึงดูดผู้คนให้หันมาสนใจมากยิ่งขึ้น ยุคที่สาม พ.ศ. 2516-2535 เป็นยุคที่หมอลำมีพัฒนาการจนนายทุนเล็งเห็นศักยภาพทางวัฒนธรรม ทำให้หมอลำเริ่มปรับเปลี่ยนการแสดงให้เป็นระบบแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ตลอดจนมีเอกลักษณ์ของแต่ละวงอย่างชัดเจน ยุคที่สี่ช่วงปี พ.ศ. 2535-2559 กลุ่มนายทุนเริ่มเข้ามา มีบทบาทโดยการซื้อขายลิขสิทธิ์เพลง จึงทำให้หมอลำมีการขยายตัวและกลายเป็นธุรกิจอย่างชัดเจน ในยุคนี้หมอลำมีการปรับประยุกต์ให้เข้ากับดนตรีอีกหลากหลายชนิด มีการแสดงที่อลังการ เป็นยุคเปลี่ยนผ่านไปสู่การแสดงแบบหมอลำสมัยใหม่ที่เรียกว่า “หมอลำชิง” ซึ่งผสมผสานศาสตร์หลากหลายแขนงเข้าด้วยกันจนทำให้หมอลำเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง

เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) หมอลำได้มีพัฒนาการและเป็นที่รู้จักของผู้คนในวงกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พ.ศ. 2563

บทความวิจัยเรื่อง “ศิลปะการแสดงสร้างสรรค์ของวงดนตรีลูกทุ่งหมอลำ: แนวคิดรูปแบบและแนวทางการผลิตการแสดงเพื่อขจัดความยากจนในยุคโควิด-19” กรณีศึกษาหมอลำคณะสาวน้อยเพชรบ้านแพง ได้นำเสนอว่า วงดนตรีลูกทุ่งหมอลำต้องปรับตัวให้เข้ากับภาวะการณ์ ด้วยการแสดงหมอลำผ่าน Live Streaming บนเพจ Facebook ในรูปแบบไลฟ์สดกลุ่มปิด หลังจากนั้นก็เริ่มมีการแสดงหมอลำแพร่กระจายไปสู่แพลตฟอร์มต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น YouTube และ TikTok มากยิ่งขึ้น (ศทวรุส มาป้อง และ ศิริมงคล นาฎยกุลวงศ์, 2567) ส่งผลให้หมอลำในยุคนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดด ผู้คนรู้จักและหันมาสนใจชมหรสพหมอลำสมัยใหม่ที่ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น กระทั่งมาถึงยุคปัจจุบันที่หมอลำเปลี่ยนโฉมไปและมีมิติทางวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจที่น่าสนใจเป็นอย่างมากจากในอดีต

หมอลำเวอร์ชันใหม่ในโลกของ Gen Z

ในปัจจุบัน หมอลำไม่ได้จำกัดอยู่เพียงรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นการรำกลอน หรือการใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านเท่านั้น หากแต่มีการพัฒนาและประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย ทั้งในวงการหมอลำเองและการปรับประยุกต์เข้ากับศาสตร์สาขาอื่น ๆ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของหมอลำในสังคมร่วมสมัย หมอลำจึงเปรียบเสมือนพื้นที่ทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นเข้ากับความเป็นสากล ทำให้ศิลปะการแสดงมีความร่วมสมัยมากขึ้น จากมุมมองของผู้เขียนในฐานะคนรุ่น Gen Z ที่เติบโตมากับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสื่อ เทรนด์ และเทคโนโลยี หมอลำเป็นตัวอย่างหนึ่งของศิลปะการแสดงที่สามารถผสมผสานความดั้งเดิมเข้ากับร่วมสมัยได้อย่างน่าสนใจ

ประเด็นแรก คือ “หมอลำซิ่ง” การปรับประยุกต์รูปแบบการนำเสนอศิลปะและความบันเทิงของวัฒนธรรมอีสาน โดย ชอบ ดีสวนโคก (2545) อ้างถึงใน ทรงวิทย์ พิมพ์พะภรณ์ (2553) กล่าวว่า พัฒนาการของหมอลำปรากฏในรูปแบบ **หมอลำซิ่ง** ที่ผสมผสานรูปแบบการแสดงดั้งเดิมและความทันสมัยเข้ามาไว้ด้วยกัน ทั้งการรำ การใช้คำสอย การเต้น ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ก็เป็นสมัยใหม่ เช่น กีตาร์ กลองชุด ออแกน เป็นต้น ส่วนที่มาของการเรียกหมอลำซิ่ง อาจอธิบายได้ว่าเป็นการผสมคำระหว่าง “หมอลำ” กับ “ซิ่ง” (น่าจะมาจากคำว่า **“Racing”** ซึ่งมีความหมายว่าการแข่งขัน หรือมีนัยที่สื่อถึงความเร็ว) อันสะท้อนอารมณ์สนุกสนานของการแสดงหมอลำในรูปแบบนี้

หนึ่งปรากฏการณ์ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง คือ รถแห่ รูปแบบการนำเสนอดนตรีที่ช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมอีสานไปสู่ผู้คนได้จำนวนมาก โดยเฉพาะ “รถแห่ดนตรีสด” ที่เริ่มเกิดขึ้นช่วงปลายทศวรรษ 2550 มีลักษณะโดดเด่น คือ การดัดแปลงรถบรรทุกให้เป็นเวทีเคลื่อนที่ ติดตั้งเครื่องเสียง ไฟ และเพนต์สีฉูดฉาดเป็นเอกลักษณ์ (รุ่งลติศ จตุรไพศาล, 2565) แม้ว่ารถแห่จะไม่ได้ประยุกต์มาจากหมอลำโดยตรง แต่รูปแบบการนำเสนอมีความใกล้เคียงกันในแง่การใช้ดนตรี

จังหวะเร็วและเน้นบรรยากาศการมีส่วนร่วมของผู้ชม นอกจากนี้ รถแห่มักปรากฏเป็นกระแสนบนโลกออนไลน์อยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากนำเพลงสากลที่กำลังเป็นที่นิยม เช่น *Young Dumb & Broke*, *Letih*, *Old Town Road* มาปรับให้เข้ากับจังหวะดนตรีสดของรถแห่ โดยเน้นความสนุกสนานและการมีส่วนร่วมของผู้ชม

อีกประเด็นที่น่าสนใจ คือ **หมอลำ EDM** สะท้อนให้เห็นว่าหมอลำได้นำเอา แสง สี เสียง และดนตรีอย่างประเภท EDM ที่เน้นจังหวะสนุกสนานและเร้าใจ มาประยุกต์ในวงหมอลำ ตัวอย่างเช่น หมอลำคณะระเบียบวาทะศิลป์ในงานคอนเสิร์ต Big Mountain Music Festival 2022 ผู้ชมจำนวนมากได้บันทึกภาพและวิดีโอ เผยแพร่การแสดงของหมอลำลงบนโลกออนไลน์จนเกิดเป็นกระแสในวงกว้าง เหตุการณ์นี้ทำให้เห็นว่าหมอลำมีการปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่และกลุ่มผู้ชม ซึ่งปกติแล้วหมอลำในพื้นที่ภาคอีสาน ผู้ชมส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ที่มานั่งฟังหมอลำลำกลอนในเรื่องต่าง ๆ แต่การที่หมอลำได้นำเอาแนวเพลง EDM มาผสมผสานกับการแสดงหมอลำในงานคอนเสิร์ตที่มีผู้ชมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยรุ่น นับว่าเป็นกลยุทธ์ที่น่าชื่นชม สร้างการมีส่วนร่วมและขยายฐานกลุ่มผู้ชมได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

แนวเพลงหมอลำที่ผสมผสานกับแนวเพลงอื่น ๆ และได้รับความสนใจอย่างมาก หนึ่งในตัวอย่างที่ชัดที่สุด คือ เพลง **“คิดฮอด”** ของวง **Bodyslam** ที่ร่วมทำกับ **ศิริพร อำไพพงษ์** โดยนำดนตรีร็อกมาผสมผสานกับทำนองหมอลำอย่างลงตัว ซึ่งมีการเผยแพร่มาแล้ว 13 ปี และมียอดรับชมกว่า 74 ล้านครั้ง ต่อมาเพลงนี้ได้กลับมามีกระแสนบนโลกออนไลน์อีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2565 เมื่อผู้ใช้ TikTok รายหนึ่งนำเพลง **“คิดฮอด”** ไปรีมิคซ์กับเพลง **“เพลิง”** ของ 1Mill, Fiixd, Ben Bizzy และ Younggu กลายเป็นเวอร์ชันที่รวมทั้งร็อก หมอลำ และเร็ปไว้ในเพลงเดียว ส่งผลให้เป็นกระแสในโลกออนไลน์ ที่มียอดรับชมสูงกว่า 107 ล้านครั้ง

นอกจากนี้ ศิลปินที่มีบทบาทสำคัญในการประยุกต์หมอลำ คือ **รสนี้ เวรรณะ** ภายใต้แนวทาง **ISAN SOUL** นำรากวัฒนธรรมหมอลำ กัณฐมัย และเจริญ มาผสมกับดนตรีสากลอย่าง Soul, Jazz, Folk และ R&B แม้รูปแบบจะไม่ใช้หมอลำดั้งเดิม แต่ผู้ชมสามารถสัมผัสได้ถึงจิตวิญญาณดนตรีอีสานที่ศิลปินยังคงรักษาไว้ (จิรเดช โอภาสพันธุ์วงศ์, 2017) การประยุกต์ในลักษณะนี้ก่อให้เกิดทั้งกระแสเชิงบวกและกระแสวิพากษ์ ด้านหนึ่งช่วยเปิดโลกให้คนที่อยู่นอกวัฒนธรรมหมอลำหันมาสนใจและรับฟังมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้ผู้ฟังรุ่นเก่าซึ่งคุ้นเคยกับหมอลำดั้งเดิมรู้สึกว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การปรากฏของหมอลำในสื่อ **วัฒนธรรมสกรีน (Screen Culture)** ผ่านงานภาพยนตร์ ละคร และซีรีส์ จะเห็นว่าผู้สร้างได้นำวิถีหมอลำและองค์ประกอบต่าง ๆ ของหมอลำมาพัฒนาเป็นโครงเรื่องและสุนทรียะของงาน ตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์เรื่อง *คายอ้อ*, หมอลำมาเนีย, *ไต่บ้าน x BNK48* จากใจผู้สาวคนนี้ รวมถึงละครโทรทัศน์อย่าง *สงครามหมอลำ*, *บอดีการ์ดหมอลำ*, *ราชินี*

และผลงานอื่น ๆ อีกมากมาย การที่หมอลำปรากฏในสื่อกระแสหลักสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจละมุน (Soft Power) ของวัฒนธรรมหมอลำ ที่ก้าวข้ามจากศิลปะเฉพาะกลุ่มในท้องถิ่น สู่อารมณ์ฉาบฉวยบนสื่อบันเทิงของการรับรู้ของผู้ชมในวงกว้างได้

หมอลำยังกลายเป็นกระแสสำคัญบนแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยเฉพาะใน TikTok ซึ่งผู้ใช้งานจำนวนมากนำเสนอและแนวเพลงหมอลำไปสร้างสรรค์เป็นคอนเทนต์ ทั้งการลิปซิงก์ การเต้นประกอบจังหวะ การดัดแปลงให้เกิดอารมณ์ขบขันในลักษณะของ “มีม” ทำให้หมอลำถูกนำเสนอในบริบทที่ร่วมสมัย สอดคล้องกับสื่อดิจิทัลยุคปัจจุบัน เมื่อคอนเทนต์หมอลำได้รับความนิยมและถูกผลิตซ้ำ ภาพจำและอัตลักษณ์ของหมอลำถูกผลักดันให้เข้าสู่พื้นที่ “วัฒนธรรมออนไลน์” และเชื่อมโยงกับไลฟ์สไตล์ของผู้ใช้งานบางกลุ่ม ผลลัพธ์นี้สะท้อนลักษณะของ Soft Power อย่างชัดเจน กล่าวคือหมอลำในฐานะศิลปะท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อผู้ชมจำนวนมากได้โดยไม่ต้องบังคับหรือโฆษณาโดยตรง แต่แทรกซึมผ่านความรู้สึกนึกคิดของผู้คนด้วยความสนุกสนาน และความเป็นตัวของตัวเอง ที่ผู้คนเลือกจะนำไปสร้างสรรค์ต่อด้วยความสมัครใจ

อีกประเด็นที่สะท้อนความสำคัญของหมอลำในมิติด้านการศึกษา คือ กรณีที่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้เปิดการเรียนการสอน สาขาวิชาหมอลำ อย่างเป็นทางการ ซึ่งนับเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรก ๆ ของประเทศไทยที่ยกระดับหมอลำจากศิลปะการแสดงพื้นบ้านสู่การเป็นองค์ความรู้ในระบบมหาวิทยาลัย การเปิดสาขานี้มีบทบาทสำคัญต่อการสืบสานศิลปวัฒนธรรมอีสานผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงวิชาการ ทั้งการปฏิบัติการแสดง ทฤษฎีดนตรีพื้นบ้าน การเขียนกลอนลำ การบริหารจัดการธุรกิจดนตรี นอกจากนี้ ยังเป็นพื้นที่ผลิตบุคลากรด้านวัฒนธรรมที่มีทั้งทักษะศิลปะและความรู้ด้านวิชาการควบคู่กัน ทำให้หมอลำไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะการแสดงเพื่อความบันเทิง หากแต่พัฒนาเป็นองค์ความรู้ทางวิชาการที่สามารถต่อยอดสู่การทำงานในหลากหลายด้านอีกด้วย

แม้ยังมีประเด็นอีกหลายมิติที่ไม่ได้หยิบยกมานำเสนอ แต่จากประเด็น ที่กล่าวมาข้างต้นก็เพียงพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการปรับประยุกต์และพัฒนาการของหมอลำที่ตอบรับกับกระแสสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้หมอลำยังคงร่วมสมัยและไม่ล้าหลังสำหรับผู้ฟัง กล่าวได้ว่า “หมอลำเดินได้” ท่ามกลางโลกที่หมุนไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว

หมอลำ: อัตลักษณ์คนอีสาน

ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีสัดส่วนประชากรผู้มีรายได้น้อยจำนวนมากเมื่อเทียบกับประชากรในภูมิภาคอื่นของประเทศไทย ในขณะเดียวกันภาคอีสานก็เป็นพื้นที่ซึ่งรุ่มรวยไปด้วยวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อันสะท้อนผ่านเสียงพิน แคน สนุทริยะแห่งความบันเทิงของคนในท้องถิ่น บริบทนี้ “หมอลำ” (Mor-lam) นับเป็นมรดกพื้นบ้านที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานมายาวนานนับพันปี (ทรงวิทย์ พิมพ์พะกรรณ์, 2553)

งานศึกษาของ กมลศ โพรทินิชฐ และคณะ (2561) เรื่อง หมอลำ: จากสุนทรียศาสตร์ แห่งการก่อกำเนิด สู่การเป็นดนตรีแห่งอัตลักษณ์ ชี้ให้เห็นว่า หมอลำถูกทำให้เป็นดนตรีของ ความเป็นอื่นนับตั้งแต่จุดตั้งต้นทางประวัติศาสตร์ ภายหลังจากสงครามเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. 2369- 2371) ที่รัฐสยามได้สร้างความหมายของการ “แคว่ลาวเป่าแคน” ให้เป็นดนตรีของกลุ่มเชลยศึก ต่อมาในช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2443-2446) ที่ดนตรีหมอลำได้แปร สถานะเป็นเสียงแห่งการต่อต้านและขัดขืนต่อการบริหารอำนาจของรัฐสยาม โดยขบวนการกบฏ ฝิ่นบุญได้นำหมอลำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมือง ดังนั้น ในอดีตหมอลำ จึงถูกให้ความหมายว่าเป็นตัวแทนเสียงของคนชายขอบและผู้ต่อต้าน

ในบริบทหลังคมอีสาน หมอลำไม่ได้มีบทบาทเพียงความบันเทิง ทว่ายังเป็นพื้นที่ทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนซึ่งถูกกดทับสามารถระบายความปวดร้าวและความทุกข์ยาก ผ่าน ความสนุกสนานแต่แฝงนัยทางความคิด ทั้งเรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจจากนโยบายการ พัฒนา การพลัดถิ่นของแรงงานที่ต้องออกจากบ้านเกิดเพื่อแสวงหาโอกาสในเมืองหลวงหรือ ต่างประเทศ และการถูกตีตราทางสังคมว่าเป็นคนหล้าหลั่ง เชย ด้อยพัฒนา หมอลำจึงเป็นศิลปะ ที่คาบเกี่ยวระหว่างการทำหน้าที่เป็นสารให้ความบันเทิงและยาบำบัดความทุกข์ยากของผู้คนใน สังคมอีสาน

งานเขียนของ Charles F. Keyes (1967) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้สนใจศึกษา สังคมวัฒนธรรมเอเชียภาคอุษาคเนย์ ซึ่งรัตน บัญญะระ โตสกุล (2550) นำมาอภิปรายต่อ ได้ สะท้อนความเป็นอื่นของคนอีสาน (otherness) จากการปฏิบัติของรัฐไทยต่ออีสานในสถานการณ์ การแยกขั้วทางการเมืองช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าแม้คนอีสานจะมีภาษาและประวัติศาสตร์ มาก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับประเทศลาว อย่างไรก็ตามคนในภูมิภาค อีสานยังคงรู้สึกและยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย ขณะเดียวกันพวกเขาก็ไม่ได้ทิ้งตัวตน ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมผ่านความเป็นภูมิภาคอีสานนิยม (regional identity) ซึ่งแนวคิดนี้ไม่ใช่ความต้องการที่จะแบ่งแยกดินแดนหรือท้าทายอำนาจรัฐ เป็นเพียงความต้องการ ให้เกิดการยอมรับอัตลักษณ์ของคนอีสานบนพื้นฐานของความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม ระหว่างภูมิภาคกับส่วนกลางจากรัฐชาติไทยเท่านั้น

หมอลำจึงกลายเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้คนอีสานสามารถยืนยันตัวตนโดยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธ ความเป็นไทยจากวัฒนธรรมส่วนกลาง อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นวาทกรรมโต้กลับ (counter- narrative) ที่ท้าทายมายาคติเกี่ยวกับความเป็นอีสาน ผ่านเนื้อหาที่สะท้อนความขยัน อดทน สนุกสนาน และความเป็นนักสู้ ปลุกใจให้ต่อสู้กับการถูกตีตราว่า “ด้อยกว่า” และสร้างพื้นที่ให้ ความเป็นลาวอีสานด้วยเงื่อนไขของตนเอง

ในช่วงปลาย พ.ศ. 2520 หมอลำเผชิญกับความท้าทายจากกระแสนิยมและอุตสาหกรรม บันเทิงจากชาติตะวันตก เพื่อความอยู่รอด หมอลำจึงได้ปรับประยุกต์รูปแบบใหม่ โดย ราตรีศรีวิไล

บงลิทธิพร ได้นำเสนอหมอลำประยุกต์หรือหมอลำซึ่ง ที่พัฒนามาจากหมอลำดั้งเดิมผนวกเข้ากับสัญลักษณ์แห่งความสมัยใหม่ให้เป็นสากลมากขึ้น แต่ยังคงรักษารากเหง้าความเป็นอีสาน (ราตรีศรีวิไล บงลิทธิพร, 2025 ให้สัมภาษณ์กับ The Isaan Record) ผ่านภาษา การเอื้อน คำโวหาร และเนื้อหาที่สะท้อนชีวิตจริงของคนในสังคมอีสานกับความสมัยใหม่ ทำให้หมอลำกลับมาได้รับความนิยมนี้อีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม แม้หมอลำจะเคยถูกตีตราว่าเป็นวัฒนธรรมชั้นรองหรือความบันเทิงของคนชายขอบ แต่ความสามารถในการปรับประยุกต์เพื่อตอบรับความท้าทายในหลายบริบทที่กล่าวมาแล้ว ทำให้หมอลำกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมสมัยนิยม (pop culture) ที่แพร่กระจายไปทั่วประเทศ แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงนี้ยังมีข้อวิพากษ์ว่าหมอลำซึ่งกำลังทำลายสุนทรียะและรากเหง้าของหมอลำ โดย ราตรีศรีวิไล บงลิทธิพร (2025) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำประยุกต์) และผู้ให้กำเนิดหมอลำซึ่ง กล่าวว่า

“ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากหมอลำกลอนธรรมดา แล้วมาริเริ่มทำหมอลำกลอนซึ่ง แม้ว่า มันจะมีคนชอบเยอะและได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น มันก็มีบ้างที่ท้อนะ ทำอะไรก็ไม่ถูกใจคน แต่เรื่องการแต่งตัว แม้ไม่เคยลืมหากเหง้าเลย หลักการของแม่ก็คือ อย่าลืมหากเหง้า จะประยุกต์ได้ จะเปลี่ยนผ่านได้ จะก็ยุคก็สมัยก็แล้วแต่ แต่ต้องไม่ลืมหากเหง้า”

คำบอกเล่านี้ของผู้ฟื้นฟูหมอลำกลอนที่กำลังจะตายให้มีลมหายใจ สะท้อนให้เห็นว่าอัตลักษณ์ความเป็นอีสานผ่านความเป็นหมอลำนั้นไม่ใช่สิ่งตายตัว หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงและสั่นไหว ทั้งยังทำหน้าที่เป็นสนามแห่งการต่อสู้ทางความหมายในการยืนยันตัวตนที่ยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง

นับตั้งแต่จุดกำเนิดของหมอลำในฐานะดนตรีของความเป็นอื่น สู่การพัฒนาเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางโลกที่เปลี่ยนแปลงนั้น หมอลำจึงเป็นภาพแทนของคนอีสานที่รู้จักปรับตัวเปลี่ยนแปลง และดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดภายใต้เศรษฐกิจแบบทุนนิยม เช่นเดียวกับหมอลำซึ่งที่ดำเนินอยู่ในโลกที่ต้องแข่งขันเพื่อช่วงชิงพื้นที่อุตสาหกรรมบันเทิง การปรับตัวนี้อาจไม่ได้หมายถึงความอ่อนแอของวัฒนธรรม หากแต่เป็นกลยุทธ์ในการอยู่รอด สะท้อนถึงความยืดหยุ่นและความสร้างสรรค์ของคนอีสานที่แม้ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากแต่ยังสามารถรังสรรค์ พร้อมยืนยันตัวตนบนความท้าทายในรูปแบบต่าง ๆ ได้

หมอลำจึงสะท้อนอัตลักษณ์ของคนอีสานในฐานะภูมิภาคที่มีความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้จากการศึกษาและประยุกต์สิ่งต่าง ๆ รอบตัว อย่างไรก็ตามความหมายที่แฝงมาด้วยความมานะนั้น ก็เห็นถึงความพยายามในการเปล่งเสียงที่ถูกกดทับไว้ผ่านความสนุกสนานของผู้คนในสังคมอีสาน

จากที่กล่าวมานั้น หมอลำไม่ได้เป็นเพียงวัฒนธรรมพื้นบ้านที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นวัฒนธรรมที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมอยู่เสมอ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าหมอลำได้รับการยอมรับทางสังคมมากขึ้น แม้ในอดีตจะเคยถูกสร้างวาทกรรม “ดนตรีของความเป็นอื่น” ภายใต้โครงสร้างอำนาจทางวัฒนธรรมก็ตาม ในตอนต่อไปจะมุ่งนำเสนอประเด็นหมอลำในฐานะวัฒนธรรมสมัยนิยม (pop culture) และสะท้อนมุมมองของผู้เขียนในฐานะคนรุ่น Gen Z ที่เป็นคนในวัฒนธรรม ว่ามีทัศนคติต่อหมอลำอย่างไรบ้าง

ผู้เขียน

กัญญารัตน์ เทียงผดุง ชลลดา ปานพิมพ์ และเบญญพร บุญพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม นิสิตฝึกประสบการณ์ฝ่ายคลังข้อมูลวิชาการ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

- กมลเศ โพรทินิชฐ, พัชรินทร์ ลีรสุนทร และ วัชรพล พุทธิรักษา. (2561). หมอลำ: จากสุนทรียศาสตร์แห่งการกอดทับ สู่อารมณ์ดนตรีแห่งอัตลักษณ์. *วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน*, 9(1), 56-87. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/article/view/91665/96319>
- ศทวาร มาป้อม และ ศิริมงคล นาฎยกุลวงศ์. (2566). ศิลปะการแสดงสร้างสรรค์ของวงดนตรีลูกทุ่งหมอลำ: แนวคิดรูปแบบและแนวทางการผลิตการแสดงเพื่อขจัดความยากจนในยุคโควิด-19. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(1), 159-168.
- จิรเดช โอภาสพันธุ์วงศ์. (2017, 16 กันยายน). *My Song From My Soul* ฟัง ร็สมี่ Isan Soul เล่าถึงจิตวิญญาณแห่งหมอลำในวันที่เธอทำลายกำแพงทางดนตรีได้สำเร็จ. The Cloud. <https://readthecloud.co/thoughts-6/>
- ทรงวิทย์ พิมพ์พะกรณ์. (2553). หมอลำกับการดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 2(1), 66-88. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fakku/article/view/28009/24059>
- รัตนา บุญมีระยะ โตสกุล. (2550). ชวนาอีสาน ชาติไทย และการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย. *สังคมศาสตร์ วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 19(1), 69-129. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/174428/124892>
- รุ่งลติศ จตุรไพศาล. (2565). *ได้ศึกษารณแห่งและการเดินบันได: วิทยุอีสานใหม่กับการประดิษฐ์ประเพณีและการสื่อสารเพื่อการต่อสู้ทางวัฒนธรรม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU DIGITAL COLLECTIONS. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:307429

คิวาพร ฟองทอง, วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, ประเสริฐ วิจิตรนพรัตน์, ศิริศักดิ์ เหล่าจันทาม, วรพีพรรณ แคนลาด, อัจฉราภรณ์ มงคลคำ, อัมภาวุฒิ ศรีทน, และ ศุภชัย เสถียรหมั่น. (2565). *หมอลำกับเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของคนอีสาน เล่ม 1*. ม.ป.ท. https://www.khonthai40.net/content_detail.php?id=362

อาชวิษฐ์ อินทร์หา. (2025, 25 ธันวาคม). *ดร.ราตรีศรีวิไล บงลือธิพร การศึกษาซึ่งๆ ในจังหวัดกลอนลำ ความ Never die ของเส้นทางการเรียนรู้*. The Isaan Record. <https://theisaanrecord.co/2025/12/25/dr-ratrisriwilai-and-the-never-die-education-model/>